

Nikt świadomie nie czyni zła

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Gra edukacyjna](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Platon, *Menon*, [w:] tegoż, *Gorgias. Menon*, tłum. P. Siwek, Warszawa 1991.
- Ksenofont, *Wspomnienia o Sokratesie*, [w:] Reale Giovanni, *Historia filozofii starożytnej*, t. 1, tłum. Leon Joachimowicz, Lublin 1999.
- Krokiewicz Adam, *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000.
- *Wspomnienia o Sokratesie*, tłum. L. Joachimowicz, III, 9, 4 nn, cyt. za: G. Realle, *Historia filozofii starożytnej, T. I, Od początków do Sokratesa*, tłum. E. I. Zieliński, Lublin 1999.

Nikt świadomie nie czyni zła

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Nie można czynić zła, wiedząc, czym jest dobro, ponieważ znajomość dobra z konieczności rodzi dobre czyny. Według Sokratesa wiedza i dobro są tym samym. Pogląd ten, nazwany intelektualizmem etycznym, spotkał się z krytyką. Niektórzy zarzucali filozofowi naiwność, inni – zbyt uproszczenia. Czy jednak słusznie? Zanim wyda się osąd, warto dogłębnie poznać myśl Sokratesa, zastanowić się nad tożsamością wiedzy i dobra w kontekście kluczowych kategorii jego filozofii.

Twoje cele

- Przeanalizujesz główne założenia filozofii Sokratesa.
- Zapoznasz się z krytyką stanowiska etycznego Sokratesa.
- Wskażesz źródła czynów moralnie dobrych i złych.
- Sprawdzisz swoją wiedzę o etyce Sokratesa.

Przeczytaj

Dobro i wiedza są tym samym. O źródle dobrych i złych czynów

Sokrates twierdził, że nikt świadomie nie czyni zła. Dodawał, że zło jest wynikiem niewiedzy, a dobro – wiedzy. Dobrze może czynić tylko ten, kto wie, czym jest dobro. Jeśli więc poznało się, czym jest odwaga, z konieczności zachowuje się odważnie. Gdy wiadomo, czym jest dobro – czyni się dobro. Gdy dokonuje się złych czynów, zrozumiałe staje się, że ich przyczyna leży w niewiedzy. Ktoś kłamie, ponieważ nie wie, czym jest prawdomówność. Zło jest niewiedzą.

Przeciw tak radykalnemu utożsamieniu wiedzy i dobra wyrażano sprzeciw. Bo czy rzeczywiście sprawa jest tak prosta? Doświadczenie poucza, że może być odwrotnie. Mimo świadomości, czym jest pracowitość, lenistwo bierze górę, więc zamiast przygotowywać się do sprawdzianu, ogląda się seriale. Zatem, czy naprawdę wiedza jest dobrem, a dobro – wiedzą?

Kristian Zahrtmann, *Sokrates i Alcybiades*, 1911

Alcybiades (Alkibiades) był uzdolnionym, ambitnym i pozbawionym skrupułów ateńskim wodzem i politykiem z okresu wojny peloponeskiej. Należał do grona uczniów Sokratesa. Platon uczynił go jednym z bohaterów dialogu *Uczta*, w którym wygłasza słynną pochwałę Sokratesa.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Sokrates uważał, że w takich sytuacjach wiedza jest pozorna. Ma się przekonanie o wiedzy, naprawdę zaś zatrzymuje się na wiedzy połowicznej lub powierzchownej; ulega się

lenistwu, gdyż wydaje się, że odpoczynek jest większym dobrem niż wykonywanie pracy. Prawdziwa wiedza (gr. *epistémé*) sięga głębiej niż mniemanie, bowiem obejmuje również ludzkie emocje i wolę, nie zaś wyłącznie intelekt. Taka wiedza jest tożsama z cnotą. Filozof konsekwentnie więc powtarza: nikt świadomie nie czyni zła.

Każdy może osiągnąć doskonałość – *areté*

Nie znaczy to jednak, że czyny będące skutkiem niewiedzy mogą być przez nią usprawiedliwione. Przeciwnie, niewiedza obciąża sprawcę zła jeszcze bardziej. Wynika to z samego sposobu pojmowania tego, czym są wartości. Przed Sokratesem filozofowie greccy używali w tym kontekście słowa *areté*. Pojęcie to można tłumaczyć jako dzielność etyczną, sprawność moralną, doskonałość lub cnotę. *Areté* posiadała jednak sens także pozamoralny, gdyż była cechą człowieka, który dobrze wykonuje swoje zadanie, obowiązek, dobrze robi to, do czego jest powołany. Tak więc szewc i stolarz, budowniczy i piekarz – oni również mają *areté*, jeśli są sprawni w swoim fachu. Należy podkreślić jeszcze jeden fakt: początkowo *areté* była cechą greckich arystokratów, wynikała z urodzenia i klasowej przynależności. Zatem można było się z nią urodzić, ale nie dało się jej osiągnąć.

W sferze etyki Sokrates żywił poglądy *egalitarystyczne*. Głosił więc, że *areté* jest tym samym, co *epistémé*. W rzeczywistości istnieje tylko jedna cnota – wiedza, nie jest ona już sprawą przynależności społecznej i każdy może ją mieć. Wszyscy są wezwani, by porzucić mniemanie, zdobyć wiedzę i żyć cnotliwie. I, jak szewc jest powołany do tego, by sząć wysokiej jakości buty, a budowniczy, by stawiać solidne domy, tak każdy człowiek ma obowiązek zdobycia wiedzy i dobrego życia. Dlatego nikt nie może być usprawiedliwiony z powodu zła, które czyni w niewiedzy.

Personifikacja *areté* w Bibliotece Celsusa w Efezie (II w. n.e.)

Areté (gr. zaleta, doskonałość, cnota moralna) to podstawowe pojęcie w filozofii i etyce starożytnej, zasadnicze dla rozważań na temat dobra i szczęścia. Od jej nazwy powstała *aretologia* – dział filozofii praktycznej dotyczący sprawności moralnych (cnót etycznych) i poznawczych.

Areté była jednym z najważniejszych pojęć etycznych w myśli starożytnej Grecji. Osoby, które posiadały *areté*, uważano za dobre (*agathon*) i szlachetne (*kalon*). Ideałem życia i wychowania była *kalokagatia* (*kalos kagathos*) – czyli połączenie piękna i dobra. Brak *areté* określany był jako *kakon*.

Źródło: Carlos Delgado, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Troska o duszę – *psyché*

Areté realizuje się wówczas, gdy należycie czyni się to, do czego jest się wezwanym, tzn. do postępowania zgodnie z naturą rzeczy. Z tego względu tak ważne jest, by zdefiniować dokładnie to, kim jest człowiek. Sokrates mówił, że naturą jest to, co wyróżnia daną rzecz od innej rzeczy. Czynnikiem odróżniający człowieka stanowi jego dusza (gr. *psyché*), która staje się więc jego istotą. Można stwierdzić: człowiekiem jest jego dusza. Trzeba podkreślić, że dla Sokratesa dusza była indywidualnym i świadomym „Ja”. I choć poprzednicy filozofa również mówili o duszy, nigdy nie stawiała się ona czymś osobowym: dla Homera była zjawą, dla [orfików](#) demonem mieszkającym w ludzkim ciele, dla filozofów przyrody – substancją. Jeżeli duszy przypisywano niekiedy atrybut rozumności i inteligencji, czyniono to w sensie kosmicznym, a nie jednostkowym. Waga przełomu sokratejskiego polega na tym, że dusza została siedliskiem myślenia i moralnego działania, intelektualną i moralną osobowością.

Wewnętrzna wyrocznia – *daimónion*

Filozoficzne prawdy i zasady etyczne mają swoje źródło w indywidualnej i rozumnej duszy ludzkiej. Prawdziwa wiedza jest poznaniem cnoty, prawdziwa mądrość – troską o duszę. Można więc zapytać, jaką rolę w nauce Sokratesa odgrywa ważny, lecz tajemniczy głos – *daimónion* – kojarzący się raczej z boskim objawieniem niż racjonalną wiedzą.

Zdaniem Sokratesa ów głos towarzyszył mu już od lat chłopięcych. Nie był on głosem doradczym, nie mówił bowiem, co należy uczynić, lecz tylko to, czego czynić nie należy; nie popychał ku działaniu, powstrzymywał przed działaniem niepożądanym. Wbrew potocznym opiniom, głos ten nie miał charakteru osobowego, nie był więc demonem, aniołem lub duchem opiekuńczym. Gramatyczna forma nijaka słowa *daimónion* wskazuje raczej, że dla Sokratesa był on znakiem, zdarzeniem lub faktem o boskiej proveniencji. Myśliciel nie dookreślał natury wewnętrznego głosu – ważne, że był darem, którego charakter przekraczał ludzkie doświadczenie, jednocześnie pouczając na temat tego, co jest zwykłą praktyką, działaniem, zdarzeniem, nie zaś filozoficzną wykładnią.

Toteż *daimónion* mówił np.: „nie idź tam”, „nie rób tego”, „nie spotykaj się z tym człowiekiem”, „nie zajmuj się polityką”.

Intelektualizm etyczny

Jak zatem zdefiniować naukę Sokratesa?

Wiedza jest cnotą, ale wiedza prawdziwa odnosi się do woli i uczuć w stopniu nie mniejszym niż do intelektu.

Czy więc Sokrates propagował intelektualizm etyczny, czy raczej go zwalczał?

Dobre życie jest troską o rozumną duszę, lecz etyczny racjonalizm Sokratesa łączy się w jego życiu z boskim pouczeniem. Czy można zatem uznać za zasadne oskarżenia o bezbożność, jakie kierowali pod adresem Sokratesa niechętni mu Ateńczycy?

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Słownik

egalitaryzm moralny

(fr. *egalitaire* – dążący do zrównania) pogląd mówiący, że każdy człowiek ma równy dostęp do wartości; każdy, niezależnie od jakichkolwiek zewnętrznych okoliczności, może osiągnąć dobro i szczęście

epistémé

(gr. *epistémé* – wiedza) wiedza prawdziwa, naukowa, przeciwieństwo mniemań, opinii, poglądów

orfizm

(gr. *Orpheus* – Orfeusz) nurt religijny w starożytnej Grecji mówiący o wędrówce dusz oraz wyższości duszy nad ciałem

Gra edukacyjna

Polecenie 1

Rozwiąż interaktywny quiz i sprawdź swoją wiedzę na temat etyki Sokratesa. Na odpowiedź na wszystkie pytania masz 5 minut. Jeżeli zdarzyło ci się popełnić błąd, po zakończonym teście sprawdź, które odpowiedzi są nieprawidłowe, i spróbuj jeszcze raz.

Test

**Sprawdź swoją
wiedzę na temat
etyki Sokratesa,
biorąc udział
w grze.**

Poziom
trudności:

łatwy

Limit czasu:

5 min

Twój ostatni
wynik:

-

Uruchom

Polecenie 2

Ułóż pytanie quizowe dotyczące etyki Sokratesa i daj je do rozwiązania innym uczniom.

Question: ...

- a. ...
- b. ...
- c. ...
- d. ...

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz pojęcia odnoszące się do filozofii Sokratesa.

☐ utilitaryzm

☐ pragmatyzm

☐ hedonizm

☐ dobro

☐ retoryka

☐ dusza

☐ przyroda

☐ kodeks etyczny

☐ państwo

☐ wiedza

☐ spokój

☐ kosmos

☐ cnota

Ćwiczenie 2

Połącz w pary greckie wyrażenia oraz ich polskie odpowiedniki.

daimónion

cnota

epistémé

wiedza

areté

dusza

psyché

wewnętrzny głos

Ćwiczenie 3

Zaznacz odpowiedź. Według Sokratesa...

- ☐ wiedza to intelektualna definicja rzeczy.
- ☐ wiedza jest intuicyjnym oglądem rzeczy.
- ☐ prawdziwa wiedza obejmuje sobą intelekt, wolę i emocje.
- ☐ sama wiedza to podstawa etycznego działania.

Ćwiczenie 4

Napisz, w jaki sposób można zdefiniować pojęcie intelektualizmu etycznego. Podaj argumenty za tym stanowiskiem i przeciw niemu. Czy Sokrates popierał intelektualizm etyczny?

Przeczytaj poniższy tekst. Na jego podstawie odpowiedz na pytanie: Co to znaczy być mądrym człowiekiem?

((Ksenofont

Wspomnienia o Sokratesie

Sokrates nie czynił różnicy między mądrością a roztropnością. Według niego bowiem zarówno ten, kto wie, co jest piękne i dobre, i odpowiednio do tego żyje pięknie i dobrze, jak i ten, kto wie, co jest brzydkie, i odpowiednio wystrzega się tego, co brzydkie, są jednakowo mądrzy i roztropni.

Zapytany, czy za opanowanych i mądrych uważa ludzi, którzy wprowadzą wiedzę, co trzeba czynić, ale postępują nie tak, jak trzeba, odpowiedział:

- W żadnym wypadku nie uważam ich za opanowanych i mądrych. Sądzę, że każdy człowiek z wielu rzeczy możliwych wybiera jedną, którą uważa za najkorzystniejszą dla siebie, i na tej zasadzie opiera swoje postępowanie. Kto więc nie postępuje, jak trzeba, ten, moim zdaniem, nie jest ani roztropnym, ani mądrym człowiekiem.

Także sprawiedliwość i każda inna cnota – mówił – jest odmianą mądrości. To bowiem, co sprawiedliwie, i w ogóle wszystko, co czynimy kierując się cnotą, jest jednocześnie i piękne, i dobre. Kto rozumny, nie zechce poza pięknem i dobrem szukać nic innego, a kto nierozumny, nie potrafi stworzyć tego, co piękne i dobre, i choćby nawet próbował, dozna niepowodzenia. Tak więc mądry czyni to, co jest piękne i dobre, niemądry zaś nie może się na to zdobyć, a choćby i chciał – nie zdoła. Jeśli więc wszystko, co sprawiedliwe, i wszystko inne, co piękne i dobre, jest dziełem cnoty, jasne, że sprawiedliwość i każda cnota są odmianami mądrości.

Tekst do ćwiczeń 6–8

((Platon

Menon

SOKRATES: Jeśli cnota jest rodzajem wiedzy, jest oczywiste, że można jej nauczyć.

MENON: Z pewnością.[...]

SOKRATES: Następnym problemem, który, jak się wydaje, należy rozpatrzyć, jest to, czy cnota jest wiedzą, czy czymś innym niż wiedza.

MENON: Mnie się też wydaje, że jest to następny problem, który trzeba rozpatrzyć.

SOKRATES: Więc cóż? Czy nie uważamy cnoty za dobro? Czy podtrzymujemy tę hipotezę, że cnota jest dobrem?

MENON: Z pewnością.

SOKRATES: Gdyby istniało jakieś dobro oddzielnie od wiedzy, wówczas i cnota mogłaby nie być wiedzą; jeśli jednak nie ma takiego dobra, które nie należałoby do wiedzy, możemy słusznie przypuszczać, że jest ona wiedzą.

MENON: Jest tak.

SOKRATES: Czy dzięki cnocie jesteśmy dobrzy?

MENON: Tak.

SOKRATES: Jeśli dobrzy, to i pożyteczni: wszystko, co dobre, jest bowiem pożyteczne. Czyż nie?

MENON: Tak.

SOKRATES: Ale niekiedy uważamy, że te same rzeczy nam szkodzą; czy też tak uważasz, czy nie?

MENON: Tak samo.

SOKRATES: Zastanów się zatem, jak są one kierowane, gdy nam przynoszą pożytek, a jak gdy szkodzą? [...]

Źródło: Platon, *Menon*, [w:] tegoż, *Gorgias. Menon*, tłum. P. Siwek, Warszawa 1991, s. 173–175.

Ćwiczenie 6

Na podstawie załączonego tekstu sformułuj wyrażoną w nim tezę.

Ćwiczenie 7

Na podstawie zamieszczonego wyżej tekstu oraz wiedzy zdobytej podczas lekcji rozstrzygnij, co jest potrzebne, żeby to, co dobre, uznać również za korzystne.

Ćwiczenie 8

Nie sięgając do źródła podanego w bibliografii, spróbuj dopisać dalszy ciąg dialogu Sokratesa z Menonem.

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Nikt świadomie nie czyni zła

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

V. Filozofia Sokratesa jako początki filozofii człowieka i etyki. Uczeń:

3) definiuje terminy: psychē, aretē, daimonion jako kluczowe terminy filozofii Sokratesa;

4) dyskutuje na temat „dlaczego ludzie postępują źle?”, przedstawiając tezę intelektualizmu etycznego oraz argumenty za i przeciw niemu.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji (językiem ucznia):

- Przeanalizujesz główne założenia filozofii Sokratesa.
- Zapoznasz się z krytyką stanowiska etycznego Sokratesa.
- Wskażesz źródła czynów moralnie dobrych i złych.
- Sprawdzisz swoją wiedzę o etyce Sokratesa.

Cele operacyjne. Uczeń:

- podejmuje rzetelną dyskusję filozoficzną oraz formułuje w niej jasne i uzasadnione stanowisko;
- umie stawiać pytania światopoglądowe (w tym moralne) i poszukiwać odpowiedzi na nie z wykorzystaniem wiedzy filozoficznej;
- rozpoznaje znaczenie filozofii jako istotnej części dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- burza mózgów;
- quiz.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel, po zalogowaniu na platformie, wyświetla na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika temat lekcji. Nawiązując do zagadnień opisanych w sekcji „Wprowadzenie”, omawia zaprezentowane cele. Uczniowie ustalają kryteria sukcesu.
2. **Burza mózgów.** Uczniowie zapisują na kartkach po trzy skojarzenia ze słowem dobro. Nauczyciel zadaje pytanie nakierowujące, dopytuje o kryteria rozstrzygnięć, np. jakie czyny uznajemy za dobre. Uczniowie wspólnie formułują definicję dobra.

Faza realizacyjna:

1. **Metoda akwarium.** Nauczyciel prosi uczniów, by podzielili się na dwie grupy. Informuje, że będą uczestniczyć w dyskusji na temat: *Dlaczego ludzie postępują źle?* Wyjaśnia, że ten typ dyskusji określany jest jako dyskusja metodą akwarium. Nauczyciel przedstawia zasady: pierwsza grupa siada w kręgu i dyskutuje na zadany temat (jeśli uczniowie nie potrafią sami znaleźć argumentów, nauczyciel może na początku udzielić im podpowiedzi, zadając pytania). W tym samym czasie druga grupa zajmuje miejsca dookoła i obserwuje przebieg dyskusji. Jej zadaniem jest analiza doboru i skuteczności argumentów, przestrzegania zasad i ogólnego przebiegu debaty. Nauczyciel wyznacza dokładny czas dyskusji. Po zakończeniu debaty uczniowie mogą zamienić się rolami. Następnie nauczyciel prosi wybranych/chętnych uczniów o dokonanie oceny umiejętności prowadzenia dyskusji, trzymania się tematu, doboru argumentów itp. kolegów z grupy dyskutującej. Uczniowie podczas dyskusji powinni posłużyć się argumentami odwołującymi się do intelektualizmu etycznego Sokratesa oraz podawać przykłady wyborów życiowych (etycznych) współczesnej młodzieży.
2. **Praca z multimediami.** Uczniowie w zespołach przystępują do gry edukacyjnej (quiz). Grupy rywalizują ze sobą, rozwiązując test na czas. Następnie każda z grup układa dla drużyny przeciwnej po jednym dodatkowym pytaniu. Wybrany uczeń podsumowuje przebieg gry, ocenia pracę zespołów. Uczeń ten może zostać wybrany jeszcze przed rozpoczęciem gry i odgrywać rolę obserwatora.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1-4. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi

Faza podsumowująca:

1. Na koniec zajęć nauczyciel raz jeszcze wyświetla na tablicy interaktywnej lub przy użyciu rzutnika temat lekcji i cele zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. W kontekście wyświetlonych treści prosi uczniów o rozwinięcie zdania: Na dzisiejszych zajęciach nauczyłem się...
2. Nauczyciel zadaje uczniom pytania:
 - Czy Sokrates popierał intelektualizm etyczny? Uzasadnij.
 - Co to znaczy – według Sokratesa – być mądrym człowiekiem?

Praca domowa:

1. Uczniowie w domu realizują ćwiczenia nr 5–8 z e-materiału.

Materiały pomocnicze:

- Legowicz J., *Intelektualizm etyczny i moralność*, „Myśl Socjaldemokratyczna” 1996, nr 1, s. 32-42.
- Pawłowski K., *Kwestia źródeł świadomości moralnej według Platńskiego Sokratesa i sofistów greckich*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły

Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie” 2010, nr 2, s. 88-98.

- Pawłowski K., *Tajemnica Sokratesa: kwestia statusu ontycznego wartości moralnych*, „Studia Philosophiae Christianae” 2004, nr 1, s. 81-102.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Gra edukacyjna” do podsumowania lekcji.